

Tömeges digitalizálás a kutatás és az oktatás számára: a Bajor Állami Egyetem stratégiája

CEYNOWA, Klaus

CEYNOWA, Klaus: Mass digitization strategy of the Bavarian State University (IFLA Journal, 35. vol. 2009. 1. no. 18–24. p) című tanulmányát Dévai Péter tömörítette.

A Bajor Állami Egyetem főigazgató-helyettese arról a projektről számol be, melynek célja, hogy a müncheni székhelyű intézményben a Google-lal együttműködve több mint 1,2 millió könyvhöz lehessen online hozzáférni.

A digitális kor könyvtárának jövőjével, vezetésével, pénzügyi tervezésével, marketingjével foglalkozó szakember kifejti nézeteit a könyvtárak jövőbeli szerepéről is, különös tekintettel az épületekben működő, hagyományos (bricks and books) intézményekre. Az internet mára az információk kutatásának, elosztásának és használatának fő eszköze, az információs infrastruktúra meghatározó része lett. Az 1981 után született generációk, az ezredforduló gyermekei már úgy nőttek fel, hogy felhasználóbarát

webes technológiákat használtak, és számukra – egyetemistaként, fiatal kutatóként, üzletemberként, oktatóként vagy szakemberként – a lehető legtermészetesebb, hogy a digitális szolgáltatásokat helytől és időtől függetlenül közvetlenül elérjék. Az információ csak akkor megfelelő, ha „egy kattintással” megtalálják az interneten, egyébként nem érdemes vele foglalkozni. 2006-ban egyetemi hallgatók körében végzett OCLC közvélemény-kutatás szerint a megkérdezettek 64%-a a keresőmotorokat, 30%-uk az „online könyvtárakat” adta meg, mint amelyek a legjobban megfelelnek kutatási szokásaiknak, és csak 24%-uk említette a hagyományos könyvtárakat. A konkrét információkeresésekre 72%-uk használ keresőrendszereket, 14%-uk a hagyományos

mányos könyvtárakat, 10%-uk az elektronikus könyvtárakat veszi igénybe. Nagyjából ugyanazek az arányok jellemezték az eredményeket, amikor amerikaiak reprezentatív mintáját kérdezték meg, hol néznének utána adott tudományos kérdésekhez kapcsolódó információknak. Amikor különböző tudományterületeket művelő tudósoktól aziránt érdeklődtek, milyen gyakran járnak könyvtárba, a 2002-es évre vonatkozóan a megkérdezettek 40%-a válaszolta, hogy hetente legalább egyszer. A 2006-os évre ez az arány már csak 22,5% volt, a 2011-re vonatkozó előrejelzés pedig 18,5%-ot mutat. Az egyes szakterületeket vizsgálva érdemes megjegyezni, hogy a bölcsészek a „legszorgalmasabb” hagyományos olvasók, hiszen 40%-uk még 2011-ben is hetente legalább egyszer be fog menni a hagyományos értelemben vett könyvtárba. A számos közvélemény-kutatás eredményéből és az olvasói szokások egyértelmű változásaiból az a következtetés vonható le, hogy a nyomtatott és az elektronikus média eddigi „békés egymás mellett élését” a jövőben egyre inkább felváltja az utóbbi térnyerése, és az eddigi „valódi” könyvtárak a kulturális örökség őrzőivé, illetve kommunikációs és kulturális csereközpontokká fognak válni.

A Bajor Állami Könyvtár a világ egyik vezető nemzetközi tudományos könyvtára, melynek gyűjteménye 450 éve gyarapodik. Jelentős keleti gyűjteménye egyre bővül, 91 000 kézirrattal rendelkezik, és ezt a dokumentumfajtát tekintve az ötödik legnagyobb könyvtár a világon. 20 000 ősnymtatványt őriz, mely a világ legnagyobb ilyen típusú gyűjteménye, 130 000 16. századi nyomtatványával pedig a német könyvtárak között foglal el vezető helyet. 49 000 periodikával rendelkezik, melyeknek egyre növekvő része már elektronikus formában is rendelkezésre áll; ezt az állományrészt tekintve Európában csak a British Library előzi meg.

Olvasóinak többségét bel- és külföldi kutatók teszik ki, és nagy az igény a dokumentumellátó szolgáltatások iránt. Az internetnek természetes közegnek kell lennie a Könyvtár számára, hiszen így az olvasók könnyen elérhetik a szolgáltatá-

sokat, függetlenül attól, hogy hol tartózkodnak, és a Könyvtár éppen nyitva van-e.

A szakirodalmi igények kielégítését szolgálja az is, hogy a gyűjtemény egyre nagyobb részét minél gyorsabban digitalizálják, hiszen így a világon mindenütt lehetővé válik a dokumentumok elérése az adott jogi és technológiai korlátok között. Az átfogó digitalizálási program megvalósítása 1997-ben kezdődött, amikor megalapították a Münchener Digitalizálási Központot (Münchener Digitalisierungszentrum). Ez az intézmény később természetes módon illeszkedett a könyvtári munkafolyamatokba a Könyvtár Digitális Osztályaként. Az alapítás óta több mint nyolcvan projektet valósítottak meg külső anyagi források segítségével. A digitalizálás főbb területei: a Könyvtár állományában lévő kéziratok, bavarikák, kisebb, önálló történelmi és kelet-európai témájú gyűjtemények. Emellett foglalkoztak a digitalizálási technológia és munkafolyamatok fejlesztésével is. 2007 végéig több mint 24 000 kiadvány elektronikus változata készült el; ez mintegy 50 terabájt adat-tömegnek felel meg. Ezek a dokumentumok már elektronikus postázásra is alkalmasak. Az eszközpark jelenleg két nagy képfelbontó képességgel rendelkező könyvszkennerből, két értékes kéziratok és régi nyomtatványok digitalizálására alkalmas, ún. „Graz camera table”-ből és három automatizált, óránként 1800 oldal szkennelésére képes robotból áll. A digitalizálási központ létrehozását is finanszírozó Német Kutatási Alap (Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG) anyagi eszközeivel az elmúlt két évben 38 000 16. századi német nyelvű nyomtatvány digitalizálása készült el. A DFG anyagi támogatásával a Könyvtár már több bölcsészeti- és társadalomtudományi kiadványt megjelentető kiadóval kötött szerződést 2008-ban, melynek alapján a 2004-ig megjelent publikációkat be tudja vonni a digitalizálási programokba.

A Könyvtár 2007 tavaszán hét évre szóló szerződést kötött a Google-lal, melyben a világ vezető internetes keresőrendszerét működtető cég vállalta, hogy jóval több, mint egy millió kötetet és bekötött folyóirat-évfolyamot szkennel a

Könyvtár szerzői jogoktól mentes 17–19. századi gyűjteményéből. A digitalizált másolatok a Bajor Állami Egyetem honlapján (<http://www.bsb-muenchen.de>) és a Google Book Search internetes oldalán (<http://books.google.com>) fognak rendelkezésre állni. Az együttműködés nyomán az írott, európai kulturális örökség több százezer irodalmi és tudományos műve válik hozzáférhetővé az internet-kapcsolattal rendelkezők számára. A Google-lal egyébként több ismert egyetemi könyvtár, így a Stanford, a Harvard, a Princeton University könyvtára, a New York Public Library és a Bodleian Library (Oxford) is hasonló tartalmú megállapodást írt alá. Vajon milyen érvek szóltak amellett, hogy az eddigi, speciális témaköröket felölelő, kisebb gyűjtemények digitalizálása után – amit *Ronald Milne* a British Librarytől „butik-digitalizálás”-nak nevezett – a Bajor Állami Könyvtár is ilyen nagy formátumú, tömeges digitalizálást célzó projekt megvalósításába kezdjen? Az egyik ok mindenképpen az, hogy az Európai Bizottság és az EU digitalizálással foglalkozó bizottsága egyértelműen úgy foglalt állást, hogy a nemzeti kulturális örökség tömeges digitalizálásának költségei a tagállamokat terhelik, és a feladatok megoldásába célszerű a magánszférát is bevonni (public-private partnership = PPP). Egyelőre nem egyértelmű az sem, hogy ki finanszírozza Németország hozzájárulását az Európai Digitális Könyvtárhoz, az Europeanához. Éppen ezért a Google-lal kötött szerződés feltétlen előnye, hogy az amerikai cég a komplett digitalizálás minden költségét vállalja. Ennek fejében egyébként minden egyes dokumentumról rendelkezhet másolattal (Google Digital Copy), amit felhasználhat keresőrendszerében és a Google Book Searchben. A Bajor Állami könyvtár ugyanakkor rendelkezik majd Könyvtári Digitális Másolattal, amit különböző online adatbázisaiban és internetes szolgáltatásaiban, különböző bibliográfiákban szerepeltethet. Az optikai karakterfelismerést lehetővé tevő technológiának köszönhetően a felhasználók a legtöbb dokumentum teljes szövegében kereshetnek, és lehetőségük van a teljes mű tudományos célú letöltésére

is. (Mindezt térítésmentesen tehetik!) No, de milyen előnye származik ebből a Google-nak? Annak nem sok értelme volna, hogy a Google Digital Copy-t a Google Book Searchben pénzért árusítaná, hiszen ez a tartalom a Könyvtár valamelyik szolgáltatása révén ingyen is beszerezhető. Ugyanakkor bár közvetett, de jelentős előnye származik abból, hogy az általános keresőrendszerben kereshető tartalom mennyisége rendkívüli módon megnő, ami több felhasználót fog jelenteni, többen kattintanak majd a hirdetésekre, többen használják a többi szolgáltatást, és végeredményben több profitot eredményeznek, vagyis „a felhasználók jobban fogják szeretni a Google-t”, ami a cég egyik fő jelmondata. Az „ipari méretű” digitalizálás jelentős állományvédelmi célokat is szolgál. Különösen a 19. századi könyvek esetében romlik egyre gyorsabban a papír minősége, ezért az idő ennél az állományrésznél fontos tényező. A védelem új formájának térnyerésével a Könyvtár leállítja a mikrofilmek készítését. A gyorsabb digitalizálás és a hosszú távú archiválás érdekében együttműködik a Bajor Tudományos Akadémia Leibniz Számítógépközpontjával. A tömeges digitalizálást a Könyvtár egy átlátható tendereljárás során szolgáltatás-koncesszió formájában hirdette meg. Mivel a tendert megnyerő Google kikötötte, hogy az együttműködési szerződésben lévő semmilyen technikai és munkaszervezési kérdésről, az érintett állományokról, a projekt időtartamáról nem szabad harmadik félnek információkat adni, sokan kétségbe vonják az állományvédelmi és minőségi követelmények teljesülését. Ezzel kapcsolatban el kell mondani, hogy a szerződő felek együtt határozzák el, hogy mely könyvek kerülnek „a munkafolyamatba”, vitás esetben pedig a Könyvtár dönt a Könyv- és Kézirat Restauráló Intézet bevonásával. Meg kell említeni azt is, hogy a Bajor Állami Könyvtár nem az első a Google-lal szerződő felek között, hiszen az informatikai cég 2004-ben kezdte meg könyvtári projektjét, és a minőség folyamatos optimalizálására törekszik. A Google és a vele szerződő 26 könyvtár szándékai szerint összesen mintegy 30 millió könyv

teljes szövegű elérését fogja biztosítani a szerződési határidők lejártakor. Ez a hatalmas mennyiségű szöveg felveti a kérdést, vajon ez a projekt „nem kongatja-e meg a lélekharangot” a hagyományos értelemben vett könyvtárak felett. Vajon hosszabb távon fognak-e az emberek olvasótermekbe, kölcsönző pultokhoz járni?

A szerző véleménye szerint a projekt egyáltalán nem veszélyezteti a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat. A Bajor Állami Könyvtárban például több mint egymillió látogató fordult meg 2007-ben, és a nyitva tartás éjfélig történő meghosszabbítását nagy örömmel fogadták az olvasók. A jelenlegi fejlődés a könyvtárak reneszánszának nevezhető, és az intézmények még akkor is egyre inkább a tudományos és kulturális csere helyeivé válnak, ha állományuk egyre nagyobb része válik online elérhetővé. A Könyvtár főigazgató-helyettese attól sem tart, hogy ha az olvasók a dokumentumokat a Google kereső rendszerében is megtalálják, akkor a könyvtári digitális példányra már nem lesz szükség. Végül is minden könyvtárnak arra kell törekednie, hogy állományát minél szélesebb körben használják, és minél könnyebben hozzáférjenek. Ezen kívül a Google és a Könyvtár szolgáltatása más célokat szolgál, és nem versenyeznek egymással, hanem kiegészítik egymást.

A digitalizálás más módon is hozzájárul a kereslet növeléséhez. A kereskedelemben árusított árucikkek hagyományos értékesítése során *Chris Anderson* „hosszú farok”(long tail) elmélete érvényesül; mely szerint adott pillanatban a keresleti görbe elején azok az árucikkek szerepelnek, amelyek iránt nagy a kereslet, majd azok, amelyek iránt csak kisszámú fogyasztó

érintkeződik. A cikkek számának emelkedésével ez utóbbiak száma egyre növekszik. Az internetes kereskedelem azonban rácsfol erre az elméletre. A földrajzi határok és a „nyitvatartási idő” megszűnésével – s különösen a potenciális vevők számának ugrásszerű emelkedésével – azok az áruk sem maradnak a (virtuális) polcokon, amelyek iránt az adott helyen és időben korábban kicsi volt a kereslet. Ezt bizonyítja a gyakorlatban például az Amazon, az iTunes és a Netflix példája, melyek forgalmának felét nem a slágertermékek teszik ki, hanem a hagyományos körülmények között szinte eladhatatlan termékek. A kutatást szolgáló nagy könyvtárakban már a hagyományos katalógusok idejében is nagymértékben érvényesült a „hosszú farok” elmélet: a gazdasági haszonelvőség figyelembe vétele nélkül rengeteg olyan dokumentumot őriztek, melyekre csak ritkán, elvétve volt szükség. Az ilyen könyvek esetében mindenképpen a digitalizálás teremti meg a „legjobb elosztási csatornát”. Már több mint 20%-kal megnőtt a helyi és könyvtárközi kölcsönzések száma a Bajor Állami Könyvtár 1841 és 1952 között megjelent dokumentumaiból, amikor számítógépes adatbázisba kerültek a könyvek adatai. Ha ezeket a köteteket digitalizálni fogják, minden bizonytalansággal még jobban megnő irántuk az érdeklődés. Ily módon a Könyvtár tulajdonképpen alapvető feladatát teljesíti: a kutatók munkáját segíti úgy, hogy nem az olvasók alkalmazkodnak a hagyományos könyvtári munkafolyamatokhoz, hanem a könyvtár illeszti szolgáltatásait és kínálatát a felhasználók sokféle informatikai szolgáltatást igénybe vevő munkájához.

CORVINA ALAPÍTVÁNY

Az Országos Széchényi Könyvtár kéri az Ön segítségét, támogassa működésünket
adójának 1%-ával,
 hogy a továbbiakban is színvonalas kiállításokkal, gyűjteményekkel, hungarikumokkal
 bővíthessük a könyvtár állományát.

A felajánlásokat az

Országos Széchényi Könyvtár Corvina Alapítvány javára kérjük.

Adószám: 19020350-2-41